
VOLUNTARY TAX COMPLIANCE: A BEHAVIORAL ECONOMICS PERSPECTIVE

Alina Georgiana HOLT

Lecturer PhD., “Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu

Abstract: *This paper examines voluntary tax compliance from a behavioral economics perspective, proposing a conceptual shift beyond traditional deterrence-based approaches centered on audits and penalties. Building on a systematic review of the literature, the study develops an integrative framework that emphasizes the interaction between motivational factors and the psychological costs associated with the compliance process. The analysis highlights that, while tax morale, trust in authorities, perceived fairness, and social norms play a crucial role in shaping taxpayers' willingness to comply, these factors alone cannot fully explain compliance behavior. The paper introduces the concept of psychological costs of compliance—such as complexity, uncertainty, and administrative burden—as a key explanatory dimension that can inhibit the translation of compliance intentions into actual behavior. Based on this perspective, the study proposes a cost–motivation model of voluntary tax compliance, in which compliance outcomes are determined by the balance between taxpayers' intrinsic motivation and the perceived difficulty of the compliance process. The model also incorporates the role of behavioral interventions (nudges, boosts, and the reduction of administrative frictions) as mechanisms that can simultaneously enhance motivation and reduce psychological costs. The findings suggest that effective tax policy design should move beyond enforcement-oriented strategies and adopt a more comprehensive approach that not only encourages compliance but also facilitates it. By integrating motivational and cognitive dimensions into a unified framework, the paper contributes to the literature on tax compliance and offers new directions for the development of more effective and sustainable fiscal policies.*

Keywords: *Voluntary tax compliance, behavioral economics, tax morale, trust in authorities, perceived fairness, social norms, tax policy, compliance behaviour*

**Contact details
of the
author(s):**

Mail:

I. Introducere

Colectarea eficientă a veniturilor fiscale constituie unul dintre pilonii esențiali ai funcționării statului modern, întrucât asigură resursele necesare finanțării bunurilor și serviciilor publice. Cu toate acestea, nivelul conformării fiscale rămâne o provocare persistentă pentru numeroase economii, în

contextul în care evaziunea fiscală și conformarea parțială limitează capacitatea statului de a mobiliza venituri adecvate. În aceste condiții, înțelegerea mecanismelor care stau la baza comportamentului contribuabililor devine o premisă fundamentală pentru elaborarea unor politici fiscale eficiente și sustenabile.

În mod tradițional, conformarea fiscală a fost analizată prin prisma teoriei utilității așteptate, care presupune că indivizii adoptă decizii raționale, evaluate în funcție de probabilitatea de control și de severitatea sancțiunilor. Cu toate acestea, literatura de specialitate a evidențiat în mod repetat limitele acestei abordări, arătând că nivelul conformării voluntare este adesea mai ridicat decât ar sugera simpla teamă de sancțiuni. Această discrepanță a determinat o reorientare a cercetării către perspective alternative, în special în cadrul economiei comportamentale, care acordă o atenție sporită factorilor psihologici și sociali implicați în procesul decizional.

Din această perspectivă, conformarea fiscală nu mai este privită exclusiv ca rezultatul unui calcul economic, ci ca un fenomen complex, influențat de variabile precum moralitatea fiscală, încrederea în autorități, normele sociale și percepția echității sistemului fiscal. Aceste dimensiuni reflectă faptul că deciziile contribuabililor sunt modelate nu doar de stimulente externe, ci și de valori, percepții și interacțiuni sociale. În consecință, conformarea voluntară poate fi înțeleasă ca rezultatul unui echilibru între motivațiile interne și contextul instituțional în care contribuabilii își desfășoară activitatea.

În acest context, prezentul articol își propune să analizeze conformarea voluntară la plata taxelor din perspectiva economiei comportamentale, prin integrarea și sistematizarea contribuțiilor relevante din literatura de specialitate. Obiectivul general al cercetării constă în identificarea și explicarea principalilor determinanți ai conformării voluntare, precum și a relațiilor existente între aceștia, în vederea elaborării unui model conceptual integrator.

În mod specific, cercetarea urmărește:

- identificarea factorilor psihologici, sociali și instituționali care influențează comportamentul contribuabililor;
- analiza rolului unor variabile-cheie, precum moralitatea fiscală, încrederea în autorități, percepția echității și normele sociale;
- evidențierea limitelor abordării tradiționale bazate pe mecanisme coercitive;
- dezvoltarea unui model conceptual care să integreze determinanții comportamentali ai conformării fiscale; și
- formularea unor implicații relevante pentru politicile publice.

Din punct de vedere metodologic, studiul adoptă o abordare teoretică, fundamentată pe analiza critică și sistematică a literaturii de specialitate din domeniul conformării fiscale și economiei comportamentale. Demersul de cercetare presupune selectarea și examinarea studiilor relevante, atât teoretice, cât și empirice, cu scopul de a identifica conceptele, modelele și rezultatele semnificative pentru tema analizată. Ulterior, aceste contribuții sunt integrate printr-o sinteză conceptuală, în vederea construirii unui cadru coerent de interpretare.

Prin această abordare, articolul își propune să contribuie la literatura de specialitate prin oferirea unei perspective integrate asupra conformării voluntare, evidențiind importanța factorilor comportamentali și necesitatea adoptării unei abordări multidimensionale în elaborarea politicilor fiscale.

II. Determinanți comportamentali ai conformării fiscale voluntare: analiză și integrare conceptuală

Analiza conformării fiscale a fost, pentru o lungă perioadă de timp, dominată de paradigma economică neoclasică, care explică comportamentul contribuabililor prin prisma raționalității economice. În această viziune, contribuabilii sunt considerați actori care iau decizii în mod calculat,

evaluând beneficiile evaziunii fiscale în raport cu costurile potențiale generate de controale și sancțiuni. Astfel, nivelul conformării este determinat în principal de probabilitatea de detectare și de severitatea penalităților aplicate în cazul nerespectării obligațiilor fiscale. Acest model, cunoscut în literatura de specialitate drept modelul „deterrence”, a constituit baza multor politici fiscale, în special în ceea ce privește consolidarea mecanismelor de control și sancționare. Cu toate acestea, cercetările empirice au evidențiat în mod repetat faptul că această abordare oferă o explicație incompletă a comportamentului contribuabililor.

II.1. Intervenții comportamentale în conformarea fiscală: nudges, boosts și sludge

Intervențiile comportamentale de tip nudge au devenit, în ultimii ani, un instrument tot mai frecvent discutat în literatura privind conformarea fiscală. Acestea urmăresc influențarea comportamentului contribuabililor fără restrângerea opțiunilor lor, prin modificarea modului în care informația este prezentată, prin simplificarea sarcinilor administrative sau prin activarea unor norme sociale și motivații interne¹. Lucrarea lui (Alm et al., 2023) este deosebit de relevantă pentru această discuție, deoarece oferă o analiză de sinteză a cercetărilor privind intervențiile comportamentale în domeniul fiscal. Metodologic, studiul este un review teoretic și empiric al literaturii, cu accent pe trei categorii de instrumente: nudges, boosts și sludge. În cadrul analizei autorii disting trei tipuri principale de instrumente comportamentale utilizate în domeniul fiscal: nudges, boosts și sludge, fiecare având mecanisme și obiective diferite.

Intervențiile de tip nudge vizează influențarea comportamentului contribuabililor prin modificări subtile ale contextului decizional, fără a restricționa opțiunile disponibile. Acestea se bazează pe ideea că modul în care informația este prezentată poate influența alegerile indivizilor. Exemple frecvente includ mesaje care evidențiază faptul că majoritatea contribuabililor își plătesc taxele la timp sau simplificarea formularelor fiscale pentru a reduce efortul perceput. Autorii subliniază că eficiența acestor intervenții variază în funcție de context, dar ele pot contribui la creșterea conformării atunci când sunt bine adaptate publicului țintă.

În contrast, boosts urmăresc să consolideze capacitatea contribuabililor de a lua decizii informate, prin dezvoltarea competențelor și a nivelului de înțelegere. Spre deosebire de nudges, care acționează indirect asupra alegerilor, boosts presupun o implicare mai activă a individului. În domeniul fiscal, acestea pot include programe de educație fiscală, ghiduri clare privind completarea declarațiilor sau instrumente digitale care ajută contribuabilii să înțeleagă mai bine obligațiile lor. Ideea centrală este că o mai bună informare reduce erorile și incertitudinea, facilitând conformarea voluntară.

Conceptul de sludge se referă la acele elemente ale sistemului administrativ care îngreunează procesul de conformare, fie prin complexitate excesivă, fie prin proceduri birocratice inutile. Aceste bariere pot descuraja contribuabilii chiar și atunci când există o intenție de conformare. Exemplele includ formulare complicate, cerințe administrative redundante sau procese digitale dificil de utilizat. Autorii atrag atenția că reducerea acestor obstacole poate avea un impact semnificativ asupra conformării, uneori chiar mai mare decât introducerea unor noi intervenții comportamentale.

¹ Alm, James, L. Burgstaller, Arrita Domi, Amanda März, Matthias Kasper (2023), *Nudges, Boosts, and Sludge: Using New Behavioral Approaches to Improve Tax Compliance*, *Economies*, <https://doi.org/10.3390/economies11090223>

Tabelul 1. Compararea instrumentelor comportamentale utilizate în stimularea conformării fiscale

Caracteristică	Nudges	Boosts	Sludge
Definiție	Intervenții care influențează alegerile prin modificarea contextului decizional	Intervenții care dezvoltă competențele și capacitatea de decizie a contribuabililor	Bariere administrative sau procedurale care îngreunează conformarea
Mecanism de acțiune	Schimbă modul de prezentare a opțiunilor (framing, mesaje sociale)	Îmbunătățesc cunoștințele și abilitățile (educație, instrumente explicative)	Introduc sau mențin complexitate și dificultăți în proces
Grad de implicare al contribuabilului	Redus (influență indirectă)	Ridicat (implicare activă și învățare)	Pasiv (contribuabilul este afectat de sistem)
Exemple	Mesaje de tip „majoritatea contribuabililor plătesc la timp”; formulare simplificate	Programe de educație fiscală; ghiduri explicative; aplicații digitale	Formulare complicate; proceduri birocratice excesive; sisteme digitale neintuitive
Scop principal	Orientarea comportamentului fără constrângere	Creșterea autonomiei și capacității de decizie	(Negativ) descurajarea sau îngreunarea conformării
Impact asupra conformării	Poate crește conformarea pe termen scurt (dependent de context)	Susține conformarea durabilă prin înțelegere	Reduce conformarea sau creează erori și frustrare
Rol în politici fiscale	Complementar mecanismelor tradiționale	Investiție pe termen lung în conformare	Trebuie redus sau eliminat

Adaptat după Alm, James, L. Burgstaller, Arrita Domi, Amanda März, Matthias Kasper (2023), Nudges, Boosts, and Sludge: Using New Behavioral Approaches to Improve Tax Compliance, *Economies*, <https://doi.org/10.3390/economies11090223>

Tabelul sintetizează principalele diferențe conceptuale și funcționale dintre instrumentele comportamentale *nudges*, *boosts* și *sludge*, pe baza literaturii de specialitate privind economia comportamentală aplicată în domeniul fiscal. Clasificarea evidențiază faptul că intervențiile eficiente nu se limitează la influențarea deciziilor contribuabililor, ci includ și dezvoltarea competențelor acestora, precum și eliminarea barierelor administrative care pot împiedica conformarea voluntară

În ansamblu, distincția dintre aceste trei tipuri de instrumente evidențiază faptul că îmbunătățirea conformării fiscale nu depinde doar de stimulente sau sancțiuni, ci și de modul în care este organizat mediul decizional și de capacitatea contribuabililor de a naviga în acesta. Concluzia centrală a studiului este că o abordare eficientă a conformării fiscale trebuie să combine instrumentele tradiționale de control cu intervenții comportamentale adaptate contextului. Această perspectivă susține ideea că efectele controalelor și sancțiunilor sunt mai nuanțate decât se presupunea inițial și că, pentru a obține rezultate sustenabile, acestea trebuie completate cu mecanisme care să țină cont de comportamentul real al contribuabililor. Aceste constatări au condus la o reconsiderare a ipotezelor fundamentale ale modelului tradițional și la explorarea unor explicații alternative. În acest sens, literatura recentă subliniază faptul că deciziile contribuabililor nu pot fi înțelese exclusiv prin prisma calculului rațional, ci trebuie analizate în contextul unor factori mai largi, care includ dimensiuni psihologice, sociale și instituționale.

II.2. Moralitatea fiscală ca determinant al conformării voluntare

Economia comportamentală oferă un cadru teoretic adecvat pentru această extindere a analizei, integrând elemente precum normele sociale, valorile individuale și percepțiile asupra instituțiilor. Din această perspectivă, conformarea fiscală este influențată nu doar de stimulente externe, ci și de motivații interne, precum responsabilitatea civică sau percepția contribuției la binele public. Conceptul de moralitate fiscală (tax morale) reflectă tocmai această dimensiune internă, fiind considerat un factor esențial în explicarea conformării voluntare. Literatura arată că o mare parte a conformării fiscale este determinată de astfel de motivații interne, și nu doar de constrângeri externe². Kornhauser M. (2022) dezvoltă conceptul de tax morale ca fundament al conformării voluntare. Autorul argumentează că

² Kornhauser, M. (2022), *A Tax Morale Approach to Compliance: Recommendations for the IRS*, *Florida Tax Review*, <https://doi.org/10.5744/fttr.2007.1061>

nivelurile ridicate de conformare fiscală observate în practică nu pot fi explicate adecvat prin mecanisme de descurajare, precum controalele și sancțiunile, întrucât acestea acoperă doar o parte limitată a comportamentului contribuabililor. În schimb, Kornhauser M. (2022) evidențiază rolul determinant al motivațiilor interne, subliniind că decizia de a plăti taxe este profund influențată de norme sociale, valori morale și percepții privind legitimitatea statului. Astfel, conformarea fiscală este adesea rezultatul unei internalizări a obligației de a contribui la binele public, mai degrabă decât o reacție la riscul de sancțiune. Autorul arată că factori precum încrederea în instituții, percepția echității și sentimentul de apartenență socială contribuie la consolidarea moralității fiscale și, implicit, la creșterea conformării voluntare. Un aspect important evidențiat în această lucrare este caracterul dinamic al tax morale, care nu este o trăsătură fixă, ci poate fi influențată prin politici publice și intervenții instituționale. Kornhauser M. (2020) argumentează că autoritățile fiscale pot stimula conformarea voluntară prin măsuri precum educația fiscală, comunicarea transparentă și tratamentul echitabil al contribuabililor. În acest sens, accentul se mută de la control și sancțiune către cultivarea unui climat de încredere și cooperare între stat și contribuabili, factorii comportamentali, în special moralitatea fiscală, jucând un rol central în explicarea conformării voluntare. Această perspectivă susține necesitatea unei abordări mai largi în politicile fiscale, în care mecanismele coercitive sunt completate de strategii orientate spre stimularea motivațiilor interne ale contribuabililor.

O susținere empirică importantă pentru această perspectivă este oferită de Thao & Lan, (2025), autorii analizând comportamentul fiscal al IMM-urilor din Vietnam prin utilizarea unei cercetări cantitative bazată pe date de sondaj colectate de la 290 de întreprinderi și prelucrate prin modelare cu ecuații structurale (SEM). Rezultatele arată că moralitatea fiscală are cel mai puternic efect dintre variabilele incluse în model asupra comportamentului de conformare, având inclusiv un rol de moderare prin raportare la cunoștințele fiscale³. Studiul mai evidențiază că auditabilitatea, normele sociale, nivelul amenzilor, costurile de conformare și încrederea în autorități influențează la rândul lor comportamentul fiscal, dar moralitatea fiscală rămâne factorul cu impactul cel mai ridicat, autorii evidențiiind că moralitatea fiscală trebuie tratată nu ca o variabilă secundară, ci ca un determinant fundamental al conformării voluntare, acest lucru având implicații directe pentru politicile fiscale: în absența cultivării unei relații bazate pe legitimitate, echitate și responsabilitate civică, instrumentele coercitive rămân insuficiente pentru a genera conformare sustenabilă.

II.3. Încrederea în autorități și mecanismele conformării voluntare

O contribuție semnificativă la înțelegerea mecanismelor care stau la baza conformării fiscale este oferită de studiul realizat de Batrancea et al., (2019), care analizează relația dintre încrederea în autorități și puterea acestora în determinarea comportamentului fiscal. Bazat pe un eșantion extins de 14,509 de participanți din 44 de țări, studiul oferă una dintre cele mai solide dovezi empirice privind caracterul dual al conformării fiscale.

Rezultatele evidențiază faptul că încrederea și puterea reprezintă două mecanisme distincte prin care autoritățile pot influența comportamentul contribuabililor. Pe de o parte, puterea instituțională - reflectată prin capacitatea de a efectua controale și de a aplica sancțiuni - generează conformare forțată (enforced compliance), bazată pe evitarea riscurilor. Pe de altă parte, încrederea în autorități - asociată cu percepții de legitimitate, corectitudine și orientare către interesul public - conduce la conformare voluntară (voluntary compliance), fundamentată pe cooperare⁴.

³ Thao, Le Thi, Le Thi Lan (2025), *Is Tax Morale the Most Important Factor Affecting Tax Compliance Behavior of Vietnamese Small and Medium Enterprises?*, Archives of Business Research, <https://doi.org/10.14738/abr.1306.18928>

⁴ Batrancea, L., A. Nichita, J. Olsen, C. Kogler, E. Kirchler, E. Hoelzl, Avi Weiss, et al (2029), *Trust and power as determinants of tax compliance across 44 nations*, Journal of Economic Psychology, <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102191>

Un aspect relevant al studiului constă în demonstrarea faptului că aceste două dimensiuni nu sunt pe deplin complementare. În anumite contexte, accentul excesiv pe coerciție poate eroda încrederea contribuabililor, afectând negativ conformarea voluntară. În schimb, nivelurile ridicate de încredere sunt asociate în mod constant cu o creștere a conformării voluntare, chiar și în absența unor mecanisme coercitive puternice. Mai mult, rezultatele cercetării sugerează că strategiile eficiente de politică fiscală trebuie să echilibreze utilizarea puterii instituționale cu consolidarea încrederii contribuabililor. În timp ce controalele și sancțiunile rămân necesare pentru descurajarea comportamentelor oportuniste, acestea trebuie completate de măsuri care să întărească relația dintre stat și contribuabili, precum transparența, echitatea și calitatea serviciilor fiscale. Acest studiu oferă o validare empirică solidă a perspectivelor comportamentale asupra conformării fiscale, demonstrând că încrederea în autorități constituie un determinant esențial al conformării voluntare. Această concluzie susține ideea că politicile fiscale eficiente nu pot fi bazate exclusiv pe coerciție, ci trebuie să includă și mecanisme care să stimuleze cooperarea și încrederea contribuabililor.

O perspectivă apropiată apare în studiul de tip review realizat de Bornman M. (2015), care examinează literatura privind determinanții și măsurarea încrederii în autoritățile fiscale. Metodologia este una de revizuire a studiilor existente, iar concluzia centrală este că încrederea este asociată pozitiv cu nivelul conformării fiscale. În plus, autoarea arată că percepția echității, modul de tratament al contribuabililor de către autorități, normele și atitudinile sociale, precum și nivelul de cunoaștere fiscală sunt printre principalii factori care construiesc încrederea⁵.

Date empirice suplimentare sunt oferite de Appiah et al., (2024), care investighează conformarea voluntară în rândul IMM-urilor din Ghana. Autorii utilizează o cercetare cantitativă bazată pe sondaj, cu 341 de întreprinderi, analizată prin SEM. Rezultatele arată că încrederea în guvern, percepția echității și cunoștințele fiscale sunt predictorii semnificativi ai conformării voluntare, iar percepția echității mediază relația dintre cunoștințele fiscale și comportamentul de conformare⁶.

Tranziția de la abordarea tradițională la cea comportamentală nu presupune abandonarea completă a mecanismelor coercitive, ci mai degrabă integrarea acestora într-un cadru mai larg, care să țină cont de complexitatea comportamentului uman. Astfel, politicile fiscale eficiente sunt cele care combină instrumentele de control cu strategii orientate spre consolidarea încrederii, creșterea transparenței și stimularea conformării voluntare. În acest sens, intervențiile comportamentale, precum cele de tip „nudge”, sunt din ce în ce mai utilizate pentru a influența deciziile contribuabililor într-un mod subtil, dar eficient.

II.4. Percepția echității și legitimitatea sistemului fiscal

Percepția echității sistemului fiscal ocupă un loc central în literatura privind conformarea voluntară, întrucât contribuabilii nu reacționează doar la quantumul taxelor sau la riscul de sancționare, ci și la modul în care evaluează corectitudinea sarcinii fiscale și a tratamentului instituțional. În mod obișnuit, literatura distinge între echitatea distributivă, referitoare la modul în care povara fiscală este împărțită între contribuabili, și echitatea procedurală, referitoare la modul în care autoritățile aplică regulile și interacționează cu cetățenii.

Un studiu relevant este cel realizat de (Cahyonowati et al., 2023), care examinează determinanții conformării voluntare într-un context de schimbare a politicii fiscale. Autorii folosesc o cercetare cantitativă de tip survey aplicată unui eșantion de 165 de angajați și cadre universitare dintr-o

⁵ Bornman, Marina (2015), *The determinants and measurement of trust in tax authorities as a factor influencing tax compliance behaviour*, Journal of Economic and Financial Sciences 8, 773-790, <https://doi.org/10.4102/jef.v8i3.121>

⁶ Appiah, Thomas, Daniel Domeher, Joseph Akandeagre Agana (2024), *Tax Knowledge, Trust in Government, and Voluntary Tax Compliance: Insights From an Emerging Economy*, SAGE Open 14, <https://doi.org/10.1177/21582440241234757>

universitate de stat din Indonezia, iar analiza este realizată prin SmartPLS. Rezultatele arată că echitatea procedurală și echitatea distributivă au efecte semnificative asupra conformării voluntare, alături de moralitatea fiscală. În schimb, încrederea, puterea și complexitatea fiscală nu au fost semnificative în modelul testat. Concluzia este importantă, deoarece sugerează că într-un context de schimbare fiscală, percepția corectitudinii sistemului poate cântări mai mult decât instrumentele de control⁷.

Aceeași idee este susținută și de (Appiah et al., 2024), unde percepția echității este unul dintre predictorii semnificativi ai conformării voluntare și, în plus, mediază efectul cunoștințelor fiscale asupra comportamentului contribuabililor.

Acest rezultat sugerează că simpla cunoaștere a sistemului fiscal nu este suficientă dacă acesta nu este perceput ca fiind corect. În acest sens, evaluarea politicilor fiscale nu ar trebui să se limiteze doar la criteriile de eficiență administrativă, ci să ia în considerare și modul în care acestea sunt percepute de contribuabili din perspectiva corectitudinii. Atunci când sistemul fiscal este văzut ca fiind echitabil, contribuabilii tind să manifeste o disponibilitate mai mare de a-și îndeplini obligațiile fiscale în mod voluntar.

II.5. Normele sociale și influența contextului asupra comportamentului fiscal

Normele sociale influențează comportamentul fiscal prin faptul că indivizii își formează adesea deciziile nu izolat, ci în raport cu ceea ce percep că fac ceilalți. Dacă plata taxelor este văzută ca un comportament comun și legitim, probabilitatea conformării individuale crește. Dacă, dimpotrivă, predomină percepția că evaziunea este larg răspândită și tolerată, motivația pentru conformare scade.

Un reper important în această privință este studiul realizat de (Kostritsa & Sittler, 2017), care examinează impactul normelor sociale, al încrederii și al echității asupra conformării voluntare în Austria. Metodologic, cercetarea are la bază un sondaj aplicat unui număr de 333 de contribuabili, datele fiind analizate prin corelații și regresii în SPSS. Rezultatele confirmă că normele sociale și încrederea în guvern influențează conformarea în mod indirect, prin modelarea normelor personale și a percepției echității. Concluzia autorilor este că mediul social nu acționează doar ca fundal, ci ca mecanism activ de configurare a atitudinilor fiscale⁸.

De asemenea, (Malik & Younus, 2020) analizează conformarea voluntară în rândul IMM-urilor din Pakistan și Turcia. Autorii folosesc date de chestionar analizate prin SPSS și PLS-Smart și arată că normele subiective, controlul comportamental perceput, atitudinea față de taxe și obligația morală sunt factori relevanți ai comportamentului de conformare. În plus, studiul confirmă rolul intenției ca mecanism de mediere, în linie cu teoria comportamentului planificat⁹. Aceste rezultate arată că normele sociale trebuie tratate ca variabile explicative de sine stătătoare, nu doar ca factori contextuali. Comunicarea publică și mesajele instituționale care accentuează conformarea ca normă colectivă pot influența pozitiv comportamentul fiscal, mai ales atunci când sunt susținute de legitimitate instituțională.

II.6. Dimensiunea cognitivă a conformării fiscale

Nivelul de cunoaștere a regulilor fiscale și gradul de complexitate al sistemului influențează în mod direct capacitatea contribuabililor de a se conforma. Chiar și în situațiile în care există o

⁷ Cahyonowati, Nur, D. Ratmono, Totok Dewayanto (2023), *Determinants of Voluntary Compliance on A Changing Tax Policy*, Jurnal Dinamika Akuntansi, <https://doi.org/10.15294/jda.v15i2.42723>

⁸ Kostritsa, Maria, I. Sittler (2017), *The Impact of Social Norms, Trust, and Fairness on Voluntary Tax Compliance in Austria*, Management Science 12, 333-353, <https://doi.org/10.26493/1854-4231.12.333-353>

⁹ Malik, Muhammad Shaukat, Sabah Younus (2020), *Voluntary Tax-compliance Behavior in SMEs; Evidence from Pakistan and Turkey*, Review of Economics and Development Studies, <https://doi.org/10.47067/reads.v6i4.289>

predispoziție pozitivă față de plata taxelor, un sistem perceput ca excesiv de complicat poate genera erori, neîncredere sau chiar evitare. Din acest motiv, literatura acordă o atenție tot mai mare dimensiunii cognitive a conformării fiscale. Un exemplu relevant este studiul realizat de (Hassan et al., 2021), care examinează comportamentul fiscal al contribuabililor individuali din Pakistan. Metodologic, cercetarea are un design cantitativ, bazat pe un sondaj aplicat unui eșantion de 435 de contribuabili, iar relațiile dintre variabile sunt testate prin modelare cu ecuații structurale. Autorii constată că simplitatea conformării fiscale are un impact mai mare asupra depunerii declarațiilor decât percepția asupra cheltuielilor guvernamentale sau moralitatea fiscală. Totodată, percepția echității mediază relația dintre moralitate, simplitate, cheltuieli publice și comportamentul de conformare¹⁰. Rezultate similare apar în cercetarea lui (Appiah et al., 2024), unde cunoștințele fiscale se dovedesc a fi un predictor semnificativ al conformării voluntare în rândul IMM-urilor din Ghana, alături de încredere și echitate. În aceeași direcție merge și studiul lui (Munjeyi & Schutte, 2025), bazat pe o cercetare cantitativă în rândul a 389 de IMM-uri din Botswana, care arată că alfabetizarea fiscală și calitatea serviciilor fiscale contribuie semnificativ la creșterea conformării voluntare, în timp ce amnistia fiscală nu produce efecte notabile¹¹. Aceste cercetări arată că simplificarea procedurilor și creșterea educației fiscale nu sunt măsuri marginale, ci componente esențiale ale unei politici orientate spre conformare voluntară. Un sistem mai clar și mai accesibil reduce costurile psihologice și administrative ale conformării și poate consolida relația contribuabilului cu autoritatea fiscală.

Analiza realizată evidențiază faptul că conformarea voluntară la plata taxelor este rezultatul interacțiunii dintre o serie de factori comportamentali, care depășesc logica tradițională bazată exclusiv pe coerciție. Moralitatea fiscală și încrederea în autorități se conturează ca determinanți centrali, în timp ce percepția echității și normele sociale contribuie la consolidarea sau, dimpotrivă, la erodarea comportamentului de conformare. În același timp, factorii cognitivi, precum nivelul de cunoștințe fiscale și complexitatea sistemului, influențează capacitatea contribuabililor de a se conforma în mod eficient. Rezultatele analizate sugerează că aceste dimensiuni nu acționează izolat, ci se influențează reciproc, conturând un cadru complex în care deciziile fiscale sunt modelate atât de motivații interne, cât și de contextul instituțional. De asemenea, intervențiile comportamentale evidențiază faptul că modul în care este organizat mediul decizional poate avea un impact semnificativ asupra conformării, completând mecanismele tradiționale de control. În acest sens, o abordare eficientă a politicilor fiscale presupune nu doar consolidarea capacității de control, ci și dezvoltarea unor strategii orientate spre creșterea încrederii, asigurarea echității și simplificarea interacțiunii dintre contribuabili și administrația fiscală. Astfel, conformarea voluntară apare nu ca un rezultat exclusiv al constrângerii, ci ca expresia unei relații funcționale și echilibrate între stat și contribuabili.

III. Model conceptual al conformării voluntare din perspectiva economiei comportamentale

Pornind de la analiza realizată în secțiunea anterioară, consider că înțelegerea conformării voluntare la plata taxelor necesită depășirea cadrului explicativ tradițional și adoptarea unei perspective integratoare, care să reflecte complexitatea comportamentului contribuabililor. În acest sens, modelul conceptual care reunește principalii determinanți identificați în literatura de specialitate și evidențiază relațiile dintre aceștia în cadrul unui sistem coerent de interpretare este prezentat în figura 1.

¹⁰ Hassan, Ibn E, A. Naeem, Sidra Gulzar (2021), *Voluntary tax compliance behavior of individual taxpayers in Pakistan*, Financial Innovation no 7, <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00234-4>

¹¹ Munjeyi, E., Daniel P. Schutte (2025), *Voluntary tax compliance determinants among small and medium enterprises in democratic societies: the role of tax literacy, tax amnesty, tax reward, and service delivery*, Cogent Business & Management 12, <https://doi.org/10.1080/23311975.2025.2526139>

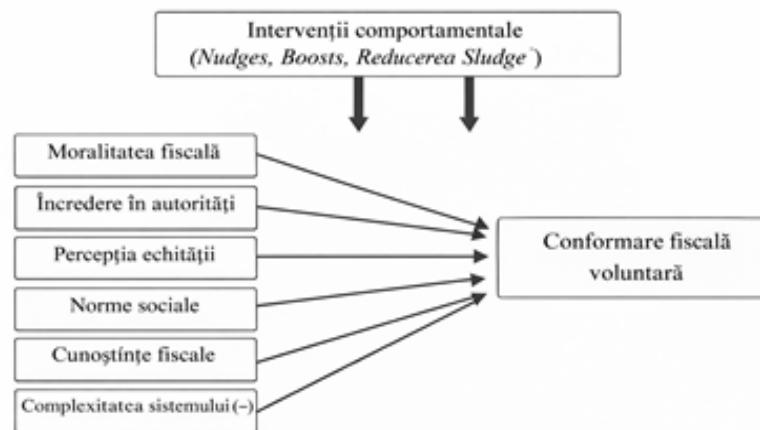

Figura 1. Model conceptual al conformării voluntare din perspectiva economiei comportamentale

Sursa: Elaborare proprie pe baza literaturii de specialitate

Modelul are la bază ideea că decizia de conformare fiscală nu este rezultatul unui singur factor, ci al interacțiunii dintre dimensiuni psihologice, sociale, instituționale și cognitive. În centrul acestui model se află conformarea voluntară, înțeleasă ca expresie a disponibilității contribuabililor de a-și îndeplini obligațiile fiscale în absența constrângerilor directe.

Un prim set de determinanți este reprezentat de factorii psihologici, dintre care moralitatea fiscală ocupă un loc central. Aceasta reflectă internalizarea normelor sociale și a valorilor civice, influențând în mod direct comportamentul de conformare. Consider că moralitatea fiscală funcționează ca un mecanism intern de autoreglare, care reduce dependența de controale și sancțiuni, contribuind la stabilitatea comportamentului fiscal pe termen lung.

În strânsă legătură cu această dimensiune se află factorii instituționali, în special încrederea în autoritățile fiscale și percepția echității sistemului. În modelul propus, aceste variabile nu sunt tratate independent, ci ca elemente interconectate care definesc legitimitatea instituțională. Încrederea în autorități favorizează cooperarea voluntară, în timp ce percepția unui sistem echitabil consolidează acceptarea obligațiilor fiscale. Consider că aceste două dimensiuni acționează atât direct asupra conformării, cât și indirect, prin influențarea moralității fiscale.

Un alt nivel al modelului este reprezentat de factorii sociali, în special normele sociale, care modelează comportamentul contribuabililor prin mecanisme de influență socială. Percepția asupra comportamentului celorlalți contribuabili poate întări sau slăbi predispoziția individuală spre conformare. În acest sens, normele sociale funcționează ca un cadru de referință care influențează atât atitudinile, cât și deciziile concrete.

Dimensiunea cognitivă este, de asemenea, esențială în cadrul modelului. Nivelul de cunoștințe fiscale și complexitatea sistemului influențează capacitatea contribuabililor de a se conforma, chiar și în prezența unor motivații favorabile. Consider că un sistem fiscal dificil de înțeles poate genera costuri cognitive ridicate, ceea ce reduce conformarea, în timp ce un nivel adecvat de educație fiscală facilitează procesul decizional și reduce incertitudinea.

Pe lângă acești determinanți, modelul include și rolul intervențiilor comportamentale, care acționează asupra contextului decizional. Instrumentele de tip nudge, boost și reducerea sludge pot influența modul în care contribuabilii percep și gestionează obligațiile fiscale. Aceste intervenții nu înlocuiesc factorii structurali ai conformării, ci îi pot amplifica sau, în anumite situații, corecta efectele negative ale unor constrângeri instituționale sau cognitive.

Un element important al modelului propus este interdependența dintre variabile. De exemplu, încrederea în autorități poate influența percepția echității, iar aceasta, la rândul ei, poate consolida moralitatea fiscală. În mod similar, normele sociale pot influența atât moralitatea fiscală, cât și percepția legitimității instituționale. În acest sens, conformarea voluntară apare ca rezultatul unui proces dinamic, în care factorii individuali și contextuali se influențează reciproc.

Modelul conceptual propus sugerează că politicile fiscale eficiente trebuie să abordeze simultan aceste dimensiuni, evitând dependența exclusivă de mecanismele coercitive. În opinia mea, o abordare integrată, care combină consolidarea încrederii, asigurarea echității, dezvoltarea cunoștințelor fiscale și utilizarea intervențiilor comportamentale, are un potențial mai ridicat de a susține conformarea voluntară pe termen lung. Contribuția acestui model constă în oferirea unei perspective unitare asupra conformării fiscale, în care factorii comportamentali nu sunt analizați izolat, ci ca parte a unui sistem complex de interacțiuni. Această abordare permite o înțelegere mai nuanțată a comportamentului contribuabililor și oferă un cadru util pentru fundamentarea unor politici fiscale mai adaptate realităților contemporane.

Pornind de la limitele identificate în literatura de specialitate, consider că explicarea conformării voluntare la plata taxelor necesită o reconceptualizare a relației dintre motivațiile contribuabililor și condițiile în care aceștia își îndeplinesc obligațiile fiscale. Deși cercetările existente evidențiază rolul unor factori precum moralitatea fiscală, încrederea în autorități sau percepția echității, aceste variabile sunt, în general, analizate în mod fragmentat și, mai ales, predominant din perspectiva stimulării conformării. În opinia mea, această abordare rămâne incompletă, întrucât ignoră o dimensiune esențială a comportamentului contribuabililor, și anume costurile psihologice asociate procesului de conformare.

În acest context, propun un model conceptual bazat pe interacțiunea dintre două dimensiuni fundamentale (figura 2): motivația de conformare și costurile psihologice ale conformării. Ideea centrală a modelului este că decizia de a respecta obligațiile fiscale nu depinde exclusiv de dorința contribuabilului de a se conforma, ci și de cât de accesibil, clar și suportabil este procesul de conformare din punct de vedere cognitiv și emoțional.

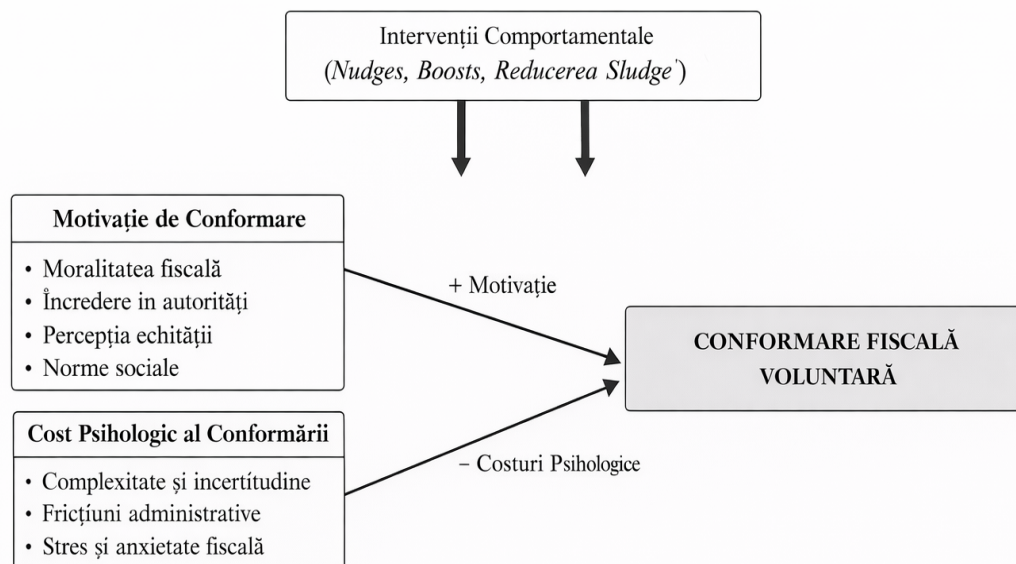

Figura 2. Model cost-motivație al conformării voluntare

Sursa: Model conceptual elaborat de autor pe baza cadrului cost-motivație propus în acest studiu

Modelul conceptual propus, ilustrat în Figura 2, este construit în jurul ideii că conformarea voluntară la plata taxelor rezultă din interacțiunea dintre două dimensiuni fundamentale: motivația de conformare și costurile psihologice ale conformării, asupra cărora intervin, în mod transversal, intervențiile comportamentale.

În centrul modelului se află conformarea fiscală voluntară, definită ca disponibilitatea contribuabililor de a-și îndeplini obligațiile fiscale în absența constrângerilor directe. Aceasta este influențată simultan de două forțe cu efecte opuse, reprezentate grafic în Figura 2 prin relații pozitive și negative.

Prima dimensiune a modelului este motivația de conformare, care exercită un efect pozitiv asupra comportamentului fiscal (indicată în figură prin relația „+ motivație”). Această componentă integrează principalii determinanți identificați în literatura de specialitate, respectiv moralitatea fiscală, încrederea în autorități, percepția echității și normele sociale. În ansamblu, acești factori reflectă disponibilitatea internă a contribuabililor de a coopera cu statul și de a contribui la finanțarea bunurilor publice. Așa cum este reprezentat în Figura 2, aceștia sunt grupați într-un bloc unitar, sugerând că efectul lor asupra conformării este cumulativ și convergent.

A doua componentă, pe care o consider insuficient explorată în literatura de specialitate, este reprezentată de costurile psihologice ale conformării fiscale. Acestea includ efortul cognitiv necesar pentru înțelegerea obligațiilor fiscale, complexitatea procedurilor administrative, incertitudinea privind aplicarea regulilor, precum și stresul sau anxietatea asociate interacțiunii cu autoritățile fiscale. Spre deosebire de costurile economice, aceste costuri sunt adesea invizibile, dar au un impact semnificativ asupra comportamentului contribuabililor. În opinia mea, aceste costuri pot explica situațiile în care contribuabilii, deși au o atitudine favorabilă față de plata impozitelor și taxelor, nu se conformează sau se conformează parțial. Astfel, modelul propus sugerează că există o relație negativă între costurile psihologice și conformarea voluntară, aceste costuri funcționând ca un factor de fricțiune care reduce probabilitatea de conformare (relația „- costuri psihologice” din Figura 2). În modelul propus, aceste costuri includ complexitatea și incertitudinea asociate sistemului fiscal, fricțiunile administrative generate de proceduri dificile sau redundante, precum și stresul și anxietatea fiscală resimțite în procesul de conformare. Spre deosebire de motivație, care stimulează conformarea, costurile psihologice funcționează ca un factor de fricțiune, reducând probabilitatea ca intenția de conformare să se materializeze în comportament efectiv.

Un element esențial al modelului, vizibil în structura grafică a Figurii 2, este faptul că aceste două dimensiuni acționează simultan asupra conformării voluntare. În opinia mea, această interacțiune explică de ce niveluri ridicate de motivație nu conduc întotdeauna la conformare efectivă: atunci când costurile psihologice sunt ridicate, efectul pozitiv al motivației poate fi diminuat sau chiar neutralizat. În mod similar, reducerea acestor costuri poate amplifica impactul motivațional asupra comportamentului fiscal.

Deasupra acestor două dimensiuni, modelul include intervențiile comportamentale (nudges, boosts și reducerea sludge-ului), reprezentate în Figura 2 ca un factor transversal. Acestea nu acționează direct doar asupra conformării, ci influențează atât motivația, cât și costurile psihologice. Astfel, intervențiile de tip nudge pot consolida motivația prin activarea normelor sociale sau prin modificarea modului de prezentare a informației, în timp ce boosts contribuie la dezvoltarea competențelor contribuabililor și la reducerea incertitudinii. În același timp, eliminarea elementelor de tip sludge reduce barierele administrative și, implicit, costurile psihologice ale conformării. Structura modelului evidențiază, așadar, o relație de tip echilibru: conformarea voluntară crește atunci când motivația este ridicată și costurile psihologice sunt reduse. Această perspectivă oferă o interpretare mai nuanțată a comportamentului contribuabililor, în care accentul nu cade exclusiv pe stimularea conformării, ci și pe facilitarea acesteia. Modelul cost-motivație propus aduce o contribuție

conceptuală prin integrarea a două dimensiuni care sunt, de regulă, analizate separat în literatura de specialitate. Consider că această abordare permite o înțelegere mai realistă a conformării fiscale și oferă un cadru util pentru fundamentarea unor politici publice orientate nu doar spre creșterea motivației contribuabililor, ci și spre reducerea dificultăților asociate procesului de conformare. Prima componentă a modelului, motivația de conformare, integrează factorii deja consacrați în literatura de specialitate. Aceasta include moralitatea fiscală, încrederea în autorități, percepția echității și influența normelor sociale. Aceste variabile reflectă disponibilitatea internă a contribuabililor de a coopera cu autoritățile fiscale și de a contribui la finanțarea bunurilor publice. În modelul propus, motivația are un efect direct și pozitiv asupra conformării voluntare, însă nu este suficientă pentru a garanta acest comportament.

IV. Implicații pentru designul politicilor fiscale: o perspectivă cost-motivație

Modelul conceptual propus în această lucrare sugerează necesitatea unei reconsiderări a modului în care sunt concepute și implementate politicile fiscale. În mod tradițional, acestea au fost orientate preponderent către descurajarea comportamentelor neconforme, prin utilizarea controalelor și sancțiunilor. Cu toate acestea, rezultatele analizei indică faptul că o astfel de abordare este insuficientă în absența unei înțelegeri mai nuanțate a factorilor care influențează comportamentul contribuabililor.

Din perspectiva modelului cost-motivație, conformarea voluntară este determinată nu doar de nivelul motivației contribuabililor, ci și de costurile psihologice asociate procesului de conformare. În consecință, politicile fiscale eficiente trebuie să urmărească simultan consolidarea motivației și reducerea acestor costuri, printr-o abordare integrată.

O primă direcție de acțiune vizează echilibrarea rolului mecanismelor coercitive. Deși acestea rămân necesare pentru descurajarea evaziunii fiscale, eficiența lor depinde de contextul în care sunt aplicate. În situațiile în care contribuabilii se confruntă cu un sistem fiscal complex sau dificil de înțeles, accentul exclusiv pe control poate genera efecte limitate sau chiar contrare. Prin urmare, utilizarea mecanismelor coercitive ar trebui să fie completată de măsuri care să faciliteze conformarea voluntară.

În același timp, modelul evidențiază importanța consolidării dimensiunii motivaționale a conformării. Factori precum încrederea în autorități, percepția echității și normele sociale contribuie la formarea unei atitudini favorabile față de plata taxelor și impozitelor. În acest sens, politicile fiscale ar trebui să includă inițiative orientate spre creșterea transparenței în utilizarea resurselor publice, îmbunătățirea comunicării instituționale și asigurarea unui tratament echitabil al contribuabililor. De asemenea, utilizarea unor mesaje care evidențiază conformarea ca normă socială poate contribui la întărirea comportamentului de cooperare.

O contribuție importantă a modelului propus constă în evidențierea rolului costurilor psihologice ale conformării, care sunt frecvent neglijate în elaborarea politicilor fiscale. Reducerea acestor costuri presupune simplificarea procedurilor administrative, clarificarea legislației și dezvoltarea unor instrumente digitale accesibile și intuitive. În opinia mea, aceste măsuri nu doar facilitează conformarea, ci contribuie și la consolidarea încrederii în autorități, generând un efect cumulativ asupra comportamentului contribuabililor.

În acest context, intervențiile comportamentale pot juca un rol complementar semnificativ. Instrumentele de tip nudge pot sprijini activarea motivației prin apel la norme sociale sau prin optimizarea modului de prezentare a informației. În paralel, intervențiile de tip boost pot contribui la dezvoltarea competențelor contribuabililor, reducând incertitudinea și sporind capacitatea acestora de a lua decizii informate. Totodată, eliminarea elementelor de tip sludge - respectiv a barierelor administrative inutile - reprezintă o condiție esențială pentru reducerea costurilor psihologice ale conformării.

Modelul propus sugerează, de asemenea, necesitatea adoptării unei abordări integrate a politicilor fiscale, în care măsurile să nu fie concepute izolat, ci ca parte a unui cadru coerent. De exemplu, simplificarea procedurilor fiscale poate fi mult mai eficientă atunci când este însoțită de comunicare transparentă și de intervenții comportamentale adecvate. Această complementaritate între instrumente poate genera efecte mai puternice decât utilizarea lor individuală. Modelul are implicații și asupra modului în care ar trebui evaluată eficiența politicilor fiscale. Aceasta nu ar trebui analizată exclusiv prin indicatori tradiționali, precum nivelul veniturilor colectate sau intensitatea controalelor, ci și prin raportare la modul în care contribuabilii percep și experimentează procesul de conformare. În acest sens, aspecte precum nivelul de accesibilitate și claritate al procedurilor fiscale, gradul în care contribuabilii își înțeleg obligațiile sau nivelul de încredere în instituțiile fiscale pot oferi indicii relevante cu privire la sustenabilitatea conformării voluntare. În ansamblu, perspectiva propusă sugerează că politicile fiscale eficiente sunt cele care reușesc să creeze un echilibru între stimularea conformării și facilitarea acesteia. O astfel de abordare, orientată simultan spre creșterea motivației și reducerea costurilor psihologice, are potențialul de a susține un comportament fiscal stabil și de a consolida relația dintre contribuabili și stat.

V. Concluzii

Prezenta lucrare a analizat conformarea voluntară la plata taxelor din perspectiva economiei comportamentale, propunând o reinterpretare a mecanismelor care stau la baza acestui comportament. În contrast cu abordările tradiționale, centrate predominant pe descurajare și sancțiuni, analiza a evidențiat rolul determinant al factorilor psihologici, sociali, instituționali și cognitivi în modelarea deciziilor contribuabililor.

Principala contribuție a articolului constă în dezvoltarea unui model conceptual de tip cost-motivație, care integrează două dimensiuni esențiale ale conformării fiscale: motivația de conformare și costurile psihologice asociate procesului de conformare. Spre deosebire de modelele existente, care se concentrează în principal asupra stimulării comportamentului conform, modelul propus evidențiază faptul că disponibilitatea contribuabililor de a respecta obligațiile fiscale poate fi limitată de dificultățile percepute în procesul de conformare. Astfel, conformarea voluntară este conceptualizată ca rezultatul unui echilibru între dorința de a se conforma și accesibilitatea acestui proces. Prin această abordare, lucrarea contribuie la literatura de specialitate prin oferirea unei perspective integratoare, care permite o înțelegere mai nuanțată a comportamentului fiscal. În același timp, modelul propus extinde cadrul analitic existent, introducând conceptul de costuri psihologice ale conformării ca variabilă relevantă în explicarea diferențelor dintre intenția de conformare și comportamentul efectiv.

Cu toate acestea, cercetarea prezintă o serie de limitări care trebuie avute în vedere. În primul rând, caracterul teoretic al studiului nu permite testarea empirică a relațiilor propuse în cadrul modelului conceptual. În al doilea rând, integrarea literaturii existente implică un anumit grad de generalizare, iar relevanța relațiilor identificate poate varia în funcție de contextul instituțional, cultural sau economic. De asemenea, conceptul de costuri psihologice, deși argumentat teoretic, necesită o operaționalizare riguroasă pentru a putea fi utilizat în analize empirice. În acest sens, rezultatele obținute deschid mai multe direcții pentru cercetări viitoare. O primă direcție constă în testarea empirică a modelului propus, prin utilizarea unor metode cantitative, precum modelarea cu ecuații structurale, în vederea validării relațiilor dintre variabile. De asemenea, este necesară dezvoltarea unor instrumente de măsurare a costurilor psihologice ale conformării, care să permită evaluarea impactului acestora asupra comportamentului fiscal. O altă direcție relevantă de cercetare vizează analiza diferențelor dintre diverse categorii de contribuabili, precum persoane fizice versus întreprinderi sau contribuabili din diferite contexte culturale. În plus, explorarea interacțiunii dintre intervențiile comportamentale și costurile psihologice poate oferi perspective utile pentru optimizarea politicilor

fiscale. Nu în ultimul rând, cercetările viitoare ar putea investiga dinamica relației dintre motivație și costuri în timp, în vederea înțelegerii sustenabilității conformării voluntare.

Articolul evidențiază necesitatea unei regândiri fundamentale a modului în care este conceptualizată conformarea fiscală, prin depășirea paradigmei tradiționale centrate pe coerciție și integrarea unei perspective comportamentale cuprinzătoare. Prin plasarea costurilor psihologice în centrul analizei, alături de factorii motivaționali, modelul propus oferă o explicație mai completă a discrepanței dintre intenție și comportamentul efectiv de conformare. În acest sens, contribuția aduce în prim-plan faptul că eficiența politicilor fiscale nu depinde exclusiv de capacitatea de a constrânge, ci și de abilitatea de a reduce fricțiunile care împiedică conformarea. Această perspectivă deschide calea către o nouă generație de politici fiscale, orientate simultan spre stimularea și facilitarea conformării, cu potențial de a genera rezultate mai robuste și sustenabile pe termen lung.

Bibliografie

1. Alm, James, L. Burgstaller, Arrita Domi, Amanda März, Matthias Kasper (2023), *Nudges, Boosts, and Sludge: Using New Behavioral Approaches to Improve Tax Compliance*, *Economies*, <https://doi.org/10.3390/economies11090223>
2. Appiah, Thomas, Daniel Domeher, Joseph Akandeagre Agana (2024), *Tax Knowledge, Trust in Government, and Voluntary Tax Compliance: Insights From an Emerging Economy*, *SAGE Open* 14, <https://doi.org/10.1177/21582440241234757>
3. Batrancea, L., A. Nichita, J. Olsen, C. Kogler, E. Kirchler, E. Hoelzl, Avi Weiss, et al (2029), *Trust and power as determinants of tax compliance across 44 nations*, *Journal of Economic Psychology*, <https://doi.org/10.1016/j.joep.2019.102191>
4. Bornman, Marina (2015), *The determinants and measurement of trust in tax authorities as a factor influencing tax compliance behaviour*, *Journal of Economic and Financial Sciences* 8, 773-790, <https://doi.org/10.4102/jef.v8i3.121>
5. Cahyonowati, Nur, D. Ratmono, Totok Dewayanto (2023), *Determinants of Voluntary Compliance on A Changing Tax Policy*, *Jurnal Dinamika Akuntansi*, <https://doi.org/10.15294/jda.v15i2.42723>
6. Hassan, Ibn E, A. Naeem, Sidra Gulzar (2021), *Voluntary tax compliance behavior of individual taxpayers in Pakistan*, *Financial Innovation* 7, <https://doi.org/10.1186/s40854-021-00234-4>
7. Kornhauser, M. (2022), *A Tax Morale Approach to Compliance: Recommendations for the IRS*, *Florida Tax Review*, <https://doi.org/10.5744/fttr.2007.1061>
8. Kostritsa, Maria, I. Sittler (2017), *The Impact of Social Norms, Trust, and Fairness on Voluntary Tax Compliance in Austria*, *Management Science* 12, 333-353, <https://doi.org/10.26493/1854-4231.12.333-353>
9. Malik, Muhammad Shaukat, Sabah Younus (2020), *Voluntary Tax-compliance Behavior in SMEs; Evidence from Pakistan and Turkey*, *Review of Economics and Development Studies*, <https://doi.org/10.47067/reads.v6i4.289>
10. Munjeyi, E., Daniel P. Schutte (2025), *Voluntary tax compliance determinants among small and medium enterprises in democratic societies: the role of tax literacy, tax amnesty, tax reward, and service delivery*, *Cogent Business & Management* 12, <https://doi.org/10.1080/23311975.2025.2526139>
11. Thao, Le Thi, Le Thi Lan (2025), *Is Tax Morale the Most Important Factor Affecting Tax Compliance Behavior of Vietnamese Small and Medium Enterprises?*, *Archives of Business Research*, <https://doi.org/10.14738/abr.1306.18928>